

Kollektif Pazarlık Sisteminin Ücret Flexibilitesine Tesiri

Doç. Dr. Sabahaddin ZAIM

Umumiyetle sendikaların enflasyonist tesirinden bahsedilirken iki husus tefrik edilir: 1 — Tam istihdam halinde sendikaların pazarlık kudretinin artışından doğan enflasyonist tesir, 2 — Devamlı olarak sendikaların ücret flexibilitesine mani oluşundan doğan müzmin enflasyonist tesir. Neticede bu iki tesirin yekdiğerini itmam ettiği ifade edilir ve denir ki; tam istihdam haline geçerken zaten ekonominin temelinde sendikaların daha önceki tesiriyle husule gelen (extante) enflasyonist bir temayül mevcuttur. Müzmin ve devamlı olan bu temayül, kollektif pazarlık sisteminin ücret flexibilitesine mani olmasından ileri gelen uzun vadeli bir tezahürdür. Bu müzmin enflasyonist bakiye üzerine tam istihdam devresinde sendikaların ücret-fiyat yarışını tevlit etmesiyle başhyan enflasyonist tesir kümülâtif bir şekilde inzımam eder.

Bu makalede ikinci husus ele alınacak ve sendikaların hakim olduğu bir iş piyasasında cari olan kollektif pazarlık sistemi neticesinde ücret flexibilitesine mani olunarak uzun vadeli bir enflasyonist tesir husule gelip gelmediği incelenecektir.

Kollektif pazarlık sisteminin serbest rekabet sisteminde cari olduğu farzedilen fiyat ve ücret flexibilitesini bozduğunu, ücret ve fiyatları rijit bir hale getirdiğini iddia edenler, kollektif pazarlık sisteminin bu tesirini, ücretleri yukarıya doğru flexible aşağıya doğru rijit yaptığı şeklinde ifade etmektedir. Bu görüşe göre, eğer, kollektif pazarlık sistemi, refah devresinde ücretlerin yükselişine âmil oluyor ve daralma devresinde düşüşünü önlüyorsa, her refah devrinde ücretler, bir evvelki devrede eriştiği seviyeden itibaren tekrar yükselmiye başlayacak ve uzun devre itibarıyla devamlı bir ücret yükseliş trendi husule getirecek demektir. Bu durum ise «creeping inflation» «müzmin enflasyon» denilen hali meydana getirir. Müzmin enflasyon temayülü tam istihdam siyasetinin tam manâsiyle tatbikini güçleştirir, hükümetlerde enflasyondan kaçınma endişesi galip geldiği takdirde işsizliğe sebebiyet verir ve tam

istihdam siyaseti muvaffakiyetsizliğe duçar olur [1]. Mevcut deliller, amprik tahliller bu hususu teyit ediyor mu? Bu durumu tahlil edebilmek için şu sualleri cevaplandırmak gerektir:

1) Kollektif pazarlık sisteminin ücret - fiat flexibilitesi üzerindeki kısa devreli tesirleri nedir?

a) Expansion (refah) devrelerinde, ücret artışını, enflasyonist bir ücret fiat yarısına sebebiyet verecek şekilde tahrik eder mi?

b) Daralma (recession) devirlerinde, ücretlerin düşmesine mani olmak suretiyle fiat ve ücret sükutlarını önler mi?

2) Bu hususlardaki genel tesir enflasyonist bir tazyik mi icra eder, yoksa uzun devreli bir istikrar mı sağlar? Yani uzun vade dikkate alındığında ücret trendi üzerindeki tesirleri nedir?

Acaba bu hususların tetkiki için, bilhassa kısa vadeler itibarıyla, ikinci harpten sonraki devrenin ele alınması, sarıh bir fikir verebilir mi? Bu suale müsbet cevap vermek güçtür. Zira, ikinci harp sonundaki enflasyonist temayülde, bidayette de belirtildiği veçhile talep ve para arzı, mühim bir rol oynamış olduğundan, ücretlerin tesirini müstakil olarak tefrik etmek güçtür. İkinci harp sonu kuvvetli bir boom devresidir ve enflasyonist temayülde harbin tesirleri âmildir. Bu itibarla kollektif pazarlık sisteminin ücret flexibilitesine olan tesirlerini tahlil edebilmek için, Profesör Poole'un tasnifini, biraz tehlikeli olmasına rağmen kabul etmek ve tetkiklerimizi üçe bölmek faydalı olacaktır:

1) Kısmen veya tamamen millî müdafaa bütçe açığının sebebiyet verdiği enflasyonda sendikaların rolü var mıdır?

2) Ekonominin hususi teşebbüs sektöründe, sulh zamanındaki boom devresinde sendikaların enflasyonu arttırmada rolü var mıdır?

3) Sulh veya harp sebebile husule gelen boom devresinin tesirlerinden müstakil olarak ve mütekaddim enflasyondan gelen li-

[1] Bk: JOSEPH SHİSTER: «The Theory of Trade Union Wage Rigidity», Quarterly Journal of Economics. August, 1943, vol. 57, sh. 522-42.

kid gelir mevcut olmaksızın, sendikaların, müzmin bir enflasyonun husulünde payları var mıdır? [2]

Bu bahisde üçüncü sorunun muhtevası tetkik edilecektir:

Kollektif pazarlık sisteminin ücret, fiyat flexibilitésine olan uzun vadeli tesirini anlamak için, baştaki taksimimiz veçhile, kısa devreli harp ve sulh boom'larını ve talep enflasyonunu dikkate al-mıyarak, bunların dışında ücret artışlarının uzun devrede bir maliyet enflasyonu tevlit edip etmediğini incelemek gerekir. Bu yol-daki muhakememizi şöyle yürüteceğiz:

(Talep cephesinde bir enflasyonun mevcut olmadığı kabul edi-lerek) maliyetteki artışların, genel sarfiyat miktarına tesiri, sen-dikacılığın fiyat seviyesine tesiri, daha geniş olan maliyet değışiklik-ğinin fiyat ve ciroya tesiri nedir, sorununun bir veçhesidir.

İşçi talebindeki değışmelerin ücret değışmeleriyle alâkası dört kademeli bir bağ şekindedir:

a) Ücret hadlerinin işçilik maliyetiyle, b) işçilik maliyetinin genel maliyetle, c) genel maliyetin fiyatla, d) fiyatların ciro (sales) ve hasıla ile (output) alâkası [3].

Şu halde ilk tetkik edeceğimiz husus, maliyet artışlarının fiyat-lara tesiri cihetidir. Umumiyyetle, maliyetteki artışın, prodüktivite ve muamelât hacmi değışmediği takdirde fiyatı artıracığı kabûl edilir. Maliyet artışı paranın miktar veya tedavül sür'atini veya herikisini arttırır. Umumiyyetle, büyük enflasyonlar maliyet artışın-dan doğmamıştır. Ana sebepler ekseriya belirtildiği gibi a) harp zamanı bankaların finanse ettiği hususi yatırım boom'u veya b) hükümetin bütçe açığı siyasetidir. Böyle bir talep enflasyonunun

[2] Enflasyonu bu şekilde üçe ayırarak tetkik etmek hem faideli, hem de tehlikelidir. Faidelidir, zira hususî hallerde elde edilecek neticelerin umumileş-tirilmesini önler. (Mesela birçok Amerikan müellifleri 1946-48 sırasındaki şid-detli enflasyon devresini ele alarak, çıkardıkları neticeleri umumileştirmek te-mayülünü güderler..). Tehlikelidir, zira uzun vâdeli enflasyon, aynı zamanda bir seri kısa devreli enflasyon neticelerinin muhassalasıdır. Bu sebeple sendikala-rın enflasyonist tesiri görülmeyen uzun vâdeli bir enflasyonu, konjonktür dev-relerinde sendikaların enflasyonist rol oynadığı kısa devrelerden tecrit etmek güçtür. Bu hususta: Bk: FRANK C PIERSON, Discussion «Price, and wage Flexibility» The American Economic Review, May, 1955, vol. 45, No. 2, sh. 582-97, bu husus için sh. 583).

[3] Bk; ARTHUR ROSS, «Trade Union Wage Policy», Univ, of Calif. Press Berkeley and Los Angeles, 1948, sh. 80

olmadığı zaman bir ekonomide maliyetteki artışlar, direkt veya endirekt olarak likid gelirleri arttıracak bir seyir husule getirir. Likid gelirlerin artışı, maliyet artışlarının fiat artışı haline inkilâbına imkân verir, demektir. İşverenlerde fiatların daha da yükselceği ümidi (expectation) uyanırsa, enflâsyonist temayül daha da kuvvetli olur.

Maliyet artışı ekonomi çapında ise, firmalar yatırımlara girer ve bankalara olan kredi taleplerini arttırırlar. Müstehliklerin reaksiyonu, ya tasarrufların azalması veya tesis borçlarının artışı şeklinde cereyan edebilir. Her iki hâl ticaret bankalarının ikrazatını artırır. Şöyle ki: birinci halde, yani, müstehlikler tasarruflarını azaltırsa, evvelce tasarrufları borçlanan (businessmen) işadamları, ikinci halde, yani tesis borçları artarsa, müstehliklere kredilerini arttıracak olan ticaret erbabının, ticaret bankalarına olan kredi talepleri artar.

Fakat bu artışların enflâsyonist bir temayül husule getirme ihtimali,-ne enflâsyon yarışı, ne de creeping (müzmin) enflâsyon azdır. Belki sadece muvakkat bir yükseliş olabilir, bu takdirde de yükselen fiatların tekrar eski seviyesine düşmesi icabeder. (Bu ya işletmede diğer gelir guruplarına giden payın azalması veya müessiriyetin artışı yolu ile olabilir.)

Sırf maliyet artışının enflâsyon tevlit etme ihtimali şöyle olabilir: Eğer hükümet, maliyet artışının tevlit ettiği işsizliği önlemek için, bütçe yoluyla yeni iş sahaları açıp harcamalar yaparsa, ya fiatların yükselişi neticesinde daha yüksek seviyede bir fiat muvazenesi kurulur (enflâsyon), veya tekrar maliyetler yükselir (enflâsyon yarışı hali) [4].

Eğer maliyetteki artışın derhal ve ani olarak istihdam seviyesini düşüreceğine emin olunsa, enflâsyonist bir temayülün husule geleceğine şüphe yoktur. Zira hiçbir kükümet, bile bile, büyük bir işsizliğe göz yumamaz ve derhal bütçe açığı siyasetiyle işsizliği önleyici harcamalara başlar. Fakat işsizlik ekseriya tedricen başlar ve bu arada bütçe açığı yoluyla mı, yoksa vergi indirimleri vasıtasıyla mi mukabele edilmesi hususunda bir tereddüt devresi geçirilir ve işsizlik çok artarsa, tedbirler enflâsyonu önlemekten ziyade deflâsyonu önleyici bir mahiyet alır.

[4] Bk: POOLE, Kenyon, E. «Full Employment, wage flexibility and inflation,» The American Ec. Rev. May. 1955, vol. 45, No. 2. sh. 583-97.

Son yıllarda hükümetlerin işsizliğe karşı reaksiyonu 1929 buhran yıllarını takip eden yıllarda olduğu kadar kuvvetli değildir [5]. Meselâ: Beveridge'in tarifine göre, [6] bir işsizlik belirildiğinde derhal tedbir almak cihetine yanaşmıyorlar. Enflasyon korkusu hükümetleri istihdam seviyesinin hafif düşmelerini müsamaha ile karşılama cihetine sevk ediyor. Bu hal mutlak bir «tam istihdam» mefhumu yerine nisbî bir işsizliğe göz yuman «yüksek ve mustakar bir istihdam seviyesi» mefhumuna iltifat edilmesine sebep oluyor [7]. A.B.D. nin gerek 1948-49 (recession) daralmasında (Liberal Demokrat Parti) Truman idaresinin, gerek 1953-54 daralmasında (Muhafazakâr Parti) Eisenhower idaresinin hattı hareketleri bu hususu teyit eden misâllerdir. Her iki idare de, istihdam seviyesi, «müsamaha edilebilir bir had» den aşağı düşmedikçe teenni ile hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Yani, her iki cumhurreisi, ücret artışlarının tevlit ettiği, nisbet olarak az fakat bütün ekonomiye şamil bir işsizlik karşısında, kabûl ettikleri recesion'u önleme programında Keynes'in anti-depresyon siyasetini tatbik etmemişlerdir. İşsizlik nisbeti, birinci misâlde, 1948 yılı Haziranında %3,4 nisbetinden 1949 Haziranında %6'ya çıkmıştır. Bu devre zarfında hayat pahallılığı indeksi, 1948 deki yüksek seviyesine nazaran %3 nisbetinde düşmüştür. Bu durumda Truman, «bugün için ciddî bir zaruret halinde icabedecek hükümet faaliyetini gerektiren bir hâl yoktur» demiştir [8]. Truman'ın siyaseti, kısa bir zaman sonra, kon-

[5] Buna mukabil sendika ve işçiler arasındaki reaksiyon gittikçe şiddetlenmekte ve işçilerde genel istihdam seviyesi ve işsizlik nispeti ile alâkalanma derecesi artmaktadır. Altmayer ile mülakat. Bu zat 1955 te Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Mülakat mahalli: «Wisconsin University, Madison. Eisenhower'in sabık Sosyal ve Sağlık ve Kültür Bakanlığı Sosyal Güvenlik Müsteşarı. Altmayer'e göre:

«Refah, kolay ve muntazam hayat tarzı, işçilerin dikkatlerini sendikaya çevirmesine mani oluyor ve halkın sosyal problemlerle uğraşmasına lüzum kalmıyor, 1945'te hafif bir depresyon ve işsizlik nispetinin %5'e çıkması üzerine halkta ve işçiler arasında muazzam bir reaksiyon husule geldi. Zira işçiler yüksek bir hayat seviyesine alıştığı için bu seviyede hafif bir düşüklüğü intaç edecek durumlara karşı çok hassas oluyorlar. Evvelce %15-20 işsizliğe aldırان olmazdı. Sendikalar işsizlik seviyesini bu derece yakından takip etmezlerdi. 1954 krizi bir iki ay sürdü. Fakat o anda hükümete müthiş şikâyetler başladı. Sendikalar işsizlik durumunu adım adım takip eder oldu.»

[6] Münhal yer adedinin işsiz miktarından az oluşu hali.

Bk: Beveridge, W. H. «Full Employment in a free society.» W. W. Norton Co. Inc New York, 1945., sh. 18-19.

jonktür seyrinin yükseliş istikametine (up-turn) döneceği inancına dayanıyordu. Bu sebeple bütün işsizlik emarelerini izale etmekten ziyade vergi siyaseti ile, amme borçları üzerine tesir etmek cihetine gidiyordu. Truman'ın 1949 da işsizlik nisbeti %6 ya çıktığı halde anti-depresyon siyasetine başvurmaktan kaçınmasına sebep, 1948 de vukua gelen ücret-fiat enflasyon yarışının devam edeceği korkusu olmuştur. Böyle bir endişe olmasa, hakikaten ufak bir işsizlik hemen hükûmetin bütçe açıkları siyasetiyle mukabele görürdü.

İkinci misâlde, Eisenhower'ın 1953-54 recession'una mukabelesi de aynı olmuştur. İşsizlik seviyesi 1953 Temmuzunda %2,4 den 1954 Temmuzunda %5'e çıkmış fakat fiatlar bu devre esnasında esas itibariyle mustakar kalmıştır. Hükûmetin bu işsizliğe karşı reaksiyonu şöyle olmuştur: «hükûmetin tedbirleri ve hazırlıklarının mevcut olması, daima müdahalede bulunmayı icap ettirmez. Serbest bir ekonomide ufak dalgalanmalar normal şeylerdir» [9].

Muhakememize avdet ederek, diyebiliriz ki, maliyet artışından doğan bu misâllerin ışığı altında işsizlik hemen bütçe açığı ve ya vergi tenziliyle cevaplandırılmadığı için, enflasyon bir temayül doğurmaz. Aslında, hükûmet harcamaları, hükûmet borçlarını arttırmadan yapılırsa, yani karşılıksız olmazsa, muvazeneli bütçe artışları-tam istihdam seviyesine varmadıkça-enflasyon tevlit et-

[7] Sosyalist iktisatçılar bu tarifi kabul etmezler ve derler ki: «İktisadi güvenliğin ilk şartı, iktisadi plânlamadır. İktisadi plânlamanın ilk şartı ise tam istihdamın temadisini temindir.» İnsani bir yaşayış işsizlik endişesinden kurtulmakla kabildir. Bu itibarla Sosyalist ekonomisinin birinci şartı tam istihdamdır. Tam istihdam yalnız asgari friksiyonel işsizliğe müsaade şartıyla, işsiz adedi kadar boş yer olması demektir. (Beveridge'in tarifi ise işsiz adedinden fazla boş yer olması-şeklindedir). Bu hususta hiçbir tavizde bulunamaz ve —yüksek ve mustakar istihdam seviyesi— diye ufak çapta deflasyonist işsizliğe müsaade eden tarifleri kabul edemeyiz.

Bk: Twentieth Century Socialism, The Economy of Tomorrow by «Socialist Union», A Penguin Special (1956, No. 165, sh. 66).

[8] Bk: «Midyear Economic Report» of July, 1949 sh. 6.

[9] «Economic Report of the President», January, 1954, sh. 113.

Bu telâkkiye müsteniden REYNOLDS, «nekadar muhteris bir tam istihdam siyaseti güdülrse o derecede enflasyon tehlikesi artar» demektedir. Bk: Reynolds; G. and Taft, Cynthia; The Evolution of Wage Structure, Yale Studies in Economics: 6, Yale Univ. Press, New Haven, 1956, sh. 363-64. Yine aynı telâkki neticesinde bugün tam istihdamı ifade için «Yüksek ve mustakar bir istihdam seviyesi» tabiri umumiyetle kabul edilmiş bulunmaktadır.

mez. Bu manâda, ücret yükselişinin maliyeti arttırması, muhteris bir tam istihdam siyaseti güdülmezse, enflâsyonist bir temayül husule getirmez. Acaba uzun vadede ücret maliyetinin artışı, tam istihdam halinde (talep enflâsyonu yoksa) maliyet artışından mütevellit bir enflâsyonist tesir yapar mı? Edebilir veya etmiyebilir. Dört ihtimâl varittir. Ücretlerin artışı neticesinde fiatlar:

a) Düşebilir, b) aynı seviyede kalabilir, c) ücretlerle aynı nisbette artabilir, d) enflâsyonist bir ücret-fiat yarışı halinde yükselir.

a) Birinci hâl: mustakar yüksek istihdam seviyesinde, ani ücret yükselişi işletmelerin iktisadi durumunu sarsar, iş hacmi, yatırım ve gelirler daralır, dolayısıyla fiatların düşmesine amil olur. 1921 ve 1930 da sendika ücretleri düşüştü sonra yükselişe devam etmiş, bu sırada ise fiatlar düşmüştür [10]. Bu hâl bittabii pek nadirdir.

b) İkinci hâl: ücret yükselişi diğer maliyet unsurlarının azalışına amil olmuş veya işletmenin müessiriyetinin artmasına sebep olarak maliyeti düşürmüştü varit olabilir.

c) Üçüncü hâl: bu duruma «statik enflâsyon» diyebiliriz. Maliyete göre ayarlanan elâstikî bir para arzı ve para politikası takip edilmişse olur veya enflâsyonu geciktirmek için ayarlanmış şuurlu bir mali siyaset ile de vukua gelebilir.

d) Dördüncü hâl: ücretlerle beraber giden bir fiat artışı neticesinde husule gelir. Şayet, işçinin istihlâkindeki artış, (consumption spending), yatırımlardaki azalışla telâfi edilmezse ve maliyetle fiatlar arasında karşılıklı bir tesir husule gelmişse varit olur.

Ücret artışlarının aynı nisbette fiat artışına sebebiyet vereceği şartları gösteren iktisadi modeller literatürde çok boldur. Harp sonunda, ücret artışlarına karşı fiatlardaki ani yükselişler hususunda misaller çoktur. Fakat, bu misâller tabiatıyla talep enflâsyonu ile karışık tesirleri haizdir. Ayrıca bir çok hallerde ücretlerden sonra artan fiatların düştüğü veya yükselmesi icap ettiğinde yükselmediği görülmektedir. Bu hatalarına rağmen son harp sonu devresinden iki misâli bu bapta zikretmek kabildir:

[10] Bk: K. Poole, a.g.e.

1) Fransada 1951 Eylûlünde, asgari ücretlerin %15 nisbetinde yükseltilmesinin kabulü neticesinde, toptan eşya fiatları ve ücretler de sür'atle yükselmiştir. Yükseliş umumi olduğu ve esasen ekonomide bir enflâsyoner temayül mevcut olduğu için maliyetteki artış çabucak bütün ücret fiat bünyesinin daha yüksek bir seviyede tekevvününe âmil olmuştur [11].

2) Aksi tesiri gösteren bir misâl A.B.D. den verilebilir. A.B. D. de tekstil sanayii rekabet şartlarına son derece tâbi olduğundan New England mensucat şirketleri 1951 de (hayat pahallılığı) esasına müstenit müteharrik ücret sistemini kabul etmişlerdir. Akabinde (fiat indeksleri) ne göre hayat pahallılığı arttığı için ücretler yükseldiği halde, bu yükseliş sanayi rekabet şartları dolayısıyla fiatlara in'ikas ettirilememiştir [12]. Bilâkis, tekstil fiatları 1950, 1952 arasında %2 nisbetinde düşmüştür [13].

Ücret artışlarına karşı hemen fiat artışıyla mukabele edilebilmesi imkân ve şartlara göre değişir. (firmanın piyasa durumu hakkındaki fikri, o sanayideki fiat tevekkünü tarzı, firmanın hemen ücretten sonra fiatı arttırmanın halk efkârı üzerindeki tesirine atfettiği önem, v.s. gibi). Bazı firmalar (labor-cost, material cost) (işçilik maliyetini) ve (malzeme maliyetini) esas alan fiat mukaveleleriyle kendilerini koruyabilirler. Fakat denebilir ki talep enflâsyonu yoksa maliyet artışlarını fiata intikal ettirmek pek siyasi reaksiyon yapmaz.

Mamafih, birçok hallerde ücret artışı fiat artışına sebep olmaz. Şöyle ki:

a) Tam istihdam uzun müddet devam etmişse piyasa alıcılar için daha müsait hale gelir. Gerçi Sendikaların pazarlık kudretleri artar, fakat bu durumun yatırımlara tesiri menfi olabilir ve fiatlar düşebilir. Saniyen ücret zamları, müstakbel fiat artışları ihtimaline binaen yapılmış ve fakat mamûl piyasasındaki seyir bu nikbin ihti-

[11] Bk: HARRY C. EASTMAN, «The Economic Effects of the French minimum wage law, «Amer. Ec. Rev. june, 1954, vol. 44, No. 3, sh. 369-76.

[12] A.B.D. de New England eyaletindeki mensucat sanayii hem hari-ci sanayilerle (ithalât, bilhassa japon mensucat sanayii), hem dahili (A.B.D. nin güney eyaletlerinde ucuz işçilik dolayısıyla ucuz maliyetle çalışan ve büyük inkişaf kaydeden mensucat sanayii) ile rekabet zorundadır.

[13] Bk: K. Poole, a.g.e., sh. 589.

mali teyit etmiyerek, fiat artışı tahakkuk etmemişse, ücret zamları, fiat artışına sebep olmamış demektir [14].

b) Sanayi çapında kollektif pazarlık sisteminin taammüm etmesi ve (örnek kollektif mukavele) lerin diğerlerine müessir olması (pattern bargaining) tipik bir hâl alırsa, birçok firmalar için çok taraflı kollektif mukavele ile temin edilen ücret artışlarını fiatlara in'ikas ettirmek imkânsız hale gelir.

c) Prodüktivite artışları fiatlar artmadan ücret artışlarına imkân verir.

d) Yabancı rekabet, fiat artışlarını önleyebilir, vs.

Hülûsa, ücret-fiat flexsibilitesi tam istihdamda daha ziyade şartlara göre farklı durumlar arzedecektir.

e) Maliyetteki ücret artışlarının fiat artışlarına intikâl ettirilerek enflasyonist tesir yapmasının mümkün olduğu ahvâlde dahi, bu temayülün, bir ücret-fiat yarışı haline gelmesini önleyecek sebepler mevcuttur. Şöyle ki, ücret maliyet artışından doğan para arzı artışı, bidayetdeki fiat artışları ile massedilmiş olabilir. Böylece ikinci bir artış silsilesi önlenecek fiatlar daha yüksek bir seviyede muvazene haline gelmiş olur. Aynı netice, vergi yolu ile iştirâ kudretinin azaltılması suretiyle de elde edilebilir [15].

Bu sebeplere mukabil, gittikçe artan müteharrik ücret sistemleri, [16] ücretlerin artış flexsibilitesini son derece artırır. Şayet hayat pahallığı müş'iri ile, zirai fiat paritesi müş'iri gibi iki veya daha fazla müş'ir müştereken yükseliş istikâmetinde tesir ederse, daha yüksek bir fiat seviyesinde muvazenenin temini güç olur. Zira, her kademede yeni ücret artışı ile para arzının artması enf-

[14] Morton bu durumu ele alarak, fiyatlar yükselemediği takdirde bu ihtimale binaen yükseltilmiş olan ücretlerin, kollektif pazarlık sisteminde rijidite dolayısıyla tekrar indirilmesi kabil olmayacağından, işverenlerin istikbal hakkındaki ümitlerinin gayet nikbin olduğu devrede dahi, bu hal ücret artışlarına mukavemetlerini artırır, dolayısıyla ücret rijiditesi enflasyonu azaltıcı tesir yapar, kanaatına varmaktadır. Bk: MORTON, WALTER, A. «Trade Unionism, Full Employment and Inflation», The American Economic Rev., Mareh, 1950, vol. 40, No. 3, sh. 13-39.

[15] Bu takdirde munzam vergilerin enflasyonist tesir yapma ihtimalini de dikkate almak gerektir.

Bk: Poole, a.g.e., sh. 590.

[16] Bk: H. M. DOUTY, «The growth, status and Implications of wage escalation» Monthly Labor Review, 76-2, February 1953, sh. 126-29.

lâsyonist tesir husule getirebilir. İşçinin milli gelirdeki hissesini garanti etmek için son yıllarda çok arttırılan bu sistem, (cost-push) maliyet tazyikinden doğan enflâsyon ihtimalini arttırabilir [17].

Eğer bu sistem çok yayılırsa, para otoritelerinin mütemadiyen artan fiat seviyelerine göre para arzını ayarlamaları hususundaki siyasi tazyiklere mukavemeti güç olur.

Fakat bu teorik menfi ihtimale rağmen, tatbikattan edinilen intibalar, müteharrik ücret sisteminin enflâsyonist bir tesir husule getirdiğini teyit etmemektedir. Zira, birçok memleketlerde tatbikatta bu sistemin enflâsyonist tesirini önleyici çareler bulunmuştur. Bilhassa, hükûmetin sendika ve işverenlerle işbirliği halinde bu tedbirler muvaffakiyet sağlamaktadır. Bu tedbirlere misal olarak: a) müteharrik ücret sisteminin asgari ücretlere veya temel ücretlere münhasır olması; b) temel ücretlerin yalnız % muayyen bir kısmına tatbik edilmesi; c) artışa âzami had tayin edilmesi d) fiat kontrolleri yolu ile tahdid edilmesi; e) fiat mütalarının toplanması ile hayat pahalılığı indeksinin ücret formülüne tatbiki arasında bir zaman fasılası bırakmak suretiyle, otomatik ayarlama amelîyesinin geciktirilmesi gibi hususlar zikredilebilir. Bu suretle bir enflâsyon yarışının carî olduğu zamanda bu şekildeki tahdid edici veya hafifletici tedbirlerle mevcut enflâsyonist tesirin hızlandırılması önlenmiş olur.

Bu tedbirler dışında müteharrik ücret sisteminin enflâsyonist tesirini önleyici hususiyet, bu sistemin çeşitli şekillerde tatbik edilmesi neticesinde, maliyet-fiat artışı yolu ile iştira gücü üzerindeki tesirlerin gayrimütecanis bir hale gelmesidir. Öyle ki istihlâk miktarı üzerinde bazen birbirini ifna edici zıt tesirler icra etmektedir. Meselâ, bazı müteharrik ücret sistemleri istihlâki kamçılar, fakat buna karşı maliyeti arttırmak suretiyle yatırımları azaltıcı tesir yapabilir. Bazıları istihlâk zararına kârı himaye eder. Nevileri çoğaldıkça, bunların iştira gücü üzerinde ifa edeceği genel neticeyi tahmin etmek güçleşir. Zira, bu sistemin şu çeşitli şekilleri vardır:

- 1) Hayat pahalılığı esasına göre tanzim edilen müteharrik ücret sistemi,
- 2) Prodüktivite esasına göre tanzim edilen müteharrik ücret sistemi,

[17] Bu durum talebin çekişi (demand pull) ile husule gelen talep enflâsyonundan —gelir fazlalığı hali— farklıdır.

3) (Agricultural parity formula). Ücretleri ziraî maddelerin fiyat artışlarına göre ayarlıyan müteharrik ücret sistemi [18],

4) Hayat pahalılığına göre tanzim edilen sosyal güvenlik primleri, vs. [19].

Bu çeşitli tipleri ve iştirâ gücü üzerinde değişen tesirleri dolayısıyla müteharrik bir sisteme tâbi tutulan maliyet artışı, müşterek bir para siyasetiyle beraber gitse ve diğer tipteki müteharrik sistemlerle takviye edilse bile muhakkak enflasyonist bir temayül doğurur denemez.

Acaba kollektif pazarlık sistemile ücret tesbitinde kısa veya uzun vadeler bakımından taraflar hangi görüşle hareket eder? *Dunlop'a* göre, kollektif pazarlık sisteminde taraflar umumiyetle uzun vadeyi dikkate alarak hareket ederler.

Yalnız şiddetli enflasyon sırasında kısa vadeli menfaatlar ön plânda tutulabilir. Aynı şekilde fiyatların tesbitinde de ekseri imâlât sanayiinde uzun vadeler dikkate alınır. Ancak kuvvetli rekabete tabi olan tekstil, ziraat gibi sektörlerde «kısa devre» nokta-i nazarı hakim olur.

Ücretler ve fiyatların tesbitinde «devre» nokta-i nazarının dikkate alınması şu neticeleri tevhit eder:

1) Fiyatlar işverenlerce kısa vadeli bir görüşle tesbit edilirse ücretlerin tesbitinde sendikaların uzun vadeli bir noktai nazarla hareket etmesi güç olur. Ziraat, tekstil, çorap, çizme, ayakkabı sanayii böyledir. Bu sanayilerdeki ücretlerin diğerlerinden daha flexible oluşu bir bakıma bu sebebe atfedilebilir. Kısaca mamûl piyasasındaki rekabet şartları, ücret piyasası şartlarına tesir eder.

[18] Ücretlerin zirai fiyatlardaki değişmelere göre ayarlanması, bilindiği gibi zirai fiyatların yükselişi, işçi aile bütçesi üzerinde hayat pahalılığını arttırıcı tesir icra etmektedir. Enflasyonist devrelerde, talebin arttığı zamanlarda, zirai mahsullerin kısa devreli arz inelâstikliği, zirai fiyatların artışına sebep olmaktadır. İkinci harp sonu devresindeki durum böyle olmuştur. Devletlerin zirai mahsullere sübvansiyon yoluyla mali yardım (subsidy) yapmadığı hallerde, bu artışların devamı ihtimaline karşı bu tedbirlere başvurulmuştur.

[19] İşveçte emeklileri enflasyona karşı korumak ve verimlilik artışlarına iştiraklerini temin etmek için yapılan plân hk:

Bk: ALAN PEACOCK, «Social Security and inflation,» Review of Economics, Müteharrik ücret sistemleri hk. izahat için Bk: POOLE, a.g.e. sh. 591.

DOUTY, a.g.e., sh. 126-29.

2) Ücret ve fiyatlar beraberce uzun vadeye göre tesbit edilmişse ücret ve fiyatların konjonktürel tahavvüllere intibakı fazla mânâ ifade etmez. Ücret fiyat arasındaki marj (uzun vade) de muvazene haline gelir.

3) Uzun vadeli görüşle hareket edilmesi halinde ücret ve fiyatların bünyesi tedrici olarak değişen şartlara intibak eder. Bu tasniften şu sonuçlara varırız:

«Uzun vade» noktainazarile hareket edildiğinde, ücret ve fiyat münasebetleri değişirse iki tarafın da ücret ve fiyatların müstakbel seyri hususundaki bekleyiş (expectation) lerini ve (break even) başabaş noktalarını yeniden gözden geçirmeleri icabeder [20].

a) Eğer iş verenlerin tam istihdamın devam edeceği hususundaki kanaatları nikbinse, kâr marjlarını daha düşük tutabilir ve başabaş noktasını, meselâ: ağır sanayide kapasitenin %50 si yerine %70 ine çıkarabilirler.

b) Eğer işverenlerin tam istihdamın istikbaline ait görüşleri bedbinse, yani, müteakip yıllarda yine konjonktürel dalgalanmaların vukua geleceğinden endişe ediyorlarsa, kâr marjını geniş tutabilirler. Başabaş noktası daha düşük tutulur. Bu durumda kârlar nekadar yüksek olursa olsun, ücret artışları fiyatlara intikal ettirilir. Hükümet kontrolü olmazsa, uzun vadedeki bekleyişlerin tarafarla kendiliklerinden revizyona tabi tutularak ücret fiyat marjının azaltılması pek beklenemez.

Bu sebeple tam istihdam siyaseti uzun müddet muvaffakiyetle devam ettiği takdirde, hasıl olacak nikbin bir havanın, ücret fiyat marjını azaltması, başabaş noktasını yükseltmesi ve işçinin millî gelirdeki hissesini arttırması mümkün olabilir.

Şu halde, devamlı ve mustakar bir istihdam siyasetinin takibi hem nakdî, hem reel ücretler ve hem de işçinin millî gelirdeki payı üzerinde müsbet tesirler icra eder [21].

Netice olarak, a) sendikaların ekspansiyon devresindeki tesirleri enflâsyonu arttırıcı olmaktan ziyade azaltıcı mahiyette dahi te-

[20] Bu hususta izahat için Bk: Dunlop, IRRA, Proceedings, 1948, «Discussion of Collective Bargaining, wages, and The Price Level» sh. 51-54

[21] Bu görüşün müdafaası için Bk: LERNER, «Economics of Employment» a.g.e., bilhassa, sh. 31-46.

zahür etmektedir, b) daralma devresinde genel iktisadi bünyenin tevlit ettiği rijidite şartlarına ancak iştirak etmektedir, c) bu tesirlerin dışında uzun vadeli maliyet yönünden mesele tetkik edildiğinde yine kat'i enflasyonist bir tesir müşahade edilememektedir. d) Sendikaların talep enflasyonu ve kısa devreli konjonktürel tesirler dışında, maliyet yönünden olan uzun vadeli enflasyonist tesirleri kayda şayan olmadığına göre, kollektif pazarlık sisteminin yalnız «aşağı rijidite» ile enflasyonist tesir yaptığı iddiası ortada kalır. Fakat bu tesir dahi, mukabil cepheden ele alındığında enflasyonist olmaktan ziyade stabilizer (istikrar âmili olarak vasıflandırılabilir. Şöyle ki:

1) Konjonktür dalgalanmalarında (downswing) düşüş ne kadar şiddetli olursa, (upswing) çıkış da o derecede fazla olur. Sendikalar ve kollektif pazarlık sistemi ücret ve fiat düşüşlerini frenlediğine göre mukabil çıkış potansiyelini de azaltmış olur [22].

2) Zirai işçilerin kollektif pazarlık sistemine dahil edilmesi depresyonda düşüşlerin şiddetini, refah devresinde reaksiyoner artışları azaltır. Norveç, Britanya ve Danimarka misalleri bu hususta zikredilebilir [23]. Ziraî mamûl fiatlarının stabilize edilmesi konjonktürel dalgalanmaların frenlenmesinde amil olacağına göre kollektif pazarlık sistemi bu gayeye hizmet itibariyle enflasyonu önleyici tesir yapmış olur.

e) Mevcut şartlar altında sendikaların da bir potansiyel enflasyonist tesire sahip olduğu kabul edilebilir, fakat bu potansiyel kudret, fiiliyatta müşahade edilen genel enflasyonist tesirin sebebini ve derecesini gösteren bir miyar olmaktan ziyade, sendikaların işçileri, kendi iktidar ve tesirleri dışında başlayan enflasyonist tesirin istismar ve tahribinden korumak için kullanılan bir vasıta durumundadır. Saniyen, eğer kollektif pazarlık sisteminin ekspan-

[22] Mukabil görüş için Bk: Lloyd G. Reynolds, «Toward a short-run theory of wages» The Amer. Ec. Rev. June, 1948, sh. 289-308. Bk: L.C. Reynolds: «The State of wage theory», IRRA, Proceedings, 1953, sh. 234-40.

Reynolds, sendikaların konjonktür dalgalanmaları üzerinde pek tesiri olmadığı fikrini müdafaa eder.

[23] Bk: CLARK KERR, «Trade Union and wage Structure», 1954.

I.E.A. kongresine sunulan rapor. Bk: U.N. Economic Report of Europe, 1955. Bk: Reynolds, «The Evolution of wage structure», a.g.e. sh. 246.

siyon devresinde, Boulding'in iddia ettiği gibi enflasyonist bir tesiri yoksa, bu uzun vadeli tesir depresyon devresindeki rijiditeden ileri geliyorsa, devamlı ve mustakar bir istihdam siyaseti ile depresyon önlendiği takdirde, sendikaların enflasyonist tesirinin bertaraf edilebileceği iddia edilebilir.

f) Bu potansiyel kudretin, enflasyonist bir tesir icra edip etmemesi ve ediş nisbeti, kollektif pazarlık sisteminin şekline (münferit, çok taraflı ve milli kollektif akit sisteminden hangisinin hakim oluşu hususu), merkezi bir sendika ücret siyaseti takip edilip edilmeyişine ve genel iktisadî şartlara göre değişir.